

ROTTERDAM

heeft weer

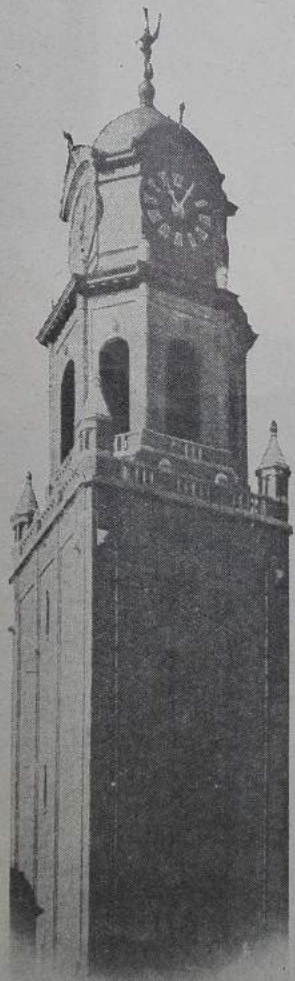
een

KLOKKEN SPEL

BUREAU VOORLICHTING EN PUBLICITEIT
STADHUIS, KAMER 221

Het carillon van het Rotterdamse stadhuis

BINDING / NO. 3
SEPTEMBER 1948

Het was een goede gedachte de inwijding van het nieuwe carillon voor de stadhuisstoren tevens aan te grijpen als een gelegenheid om bijzonderheden over de totstandkoming, met enige gegevens over oude klokkenspelen in Rotterdam, te verzamelen in de vorm van een gedenkschriftje, dat ook een later geslacht nog zal spreken van de gevoelens, welke ons thans bezielen.

Kort na de bevrijding rees bij enkele leden van het gemeentepersoneel het denkbeeld om als uiting van vreugde en dankbaarheid wegens de herwonnen vrijheid aan de gemeente een geschenk aan te bieden. Dit geschenk zou iets waardevols moeten zijn, dat blijvend de herinnering zou levendig houden aan het ogenblik, waarnaar wij allen gedurende de vijf jaren van onderdrukking met brandend verlangen hadden uitgezien, het ogenblik, waarop wij weer de vrije Nederlandse lucht zouden kunnen inademen. Tevens zou het geschenk een symbool moeten zijn van onze liefde voor de stad, waarvoor wij werken en waaraan wij onze beste krachten geven.

De stad Rotterdam is voor ons meer dan alleen een werkgeefster. Wij gevoelen ons ten nauwste met haar verbonden, vooral sedert de ramp, die haar in Mei 1940 trof. Deze ramp voelden wij aan als een leed, dat ook ons persoonlijk was aangedaan. Door het leed, dat wij met haar hadden gedragen, waren de banden, die ons met de stad verbonden, sterker en inniger geworden.

Het waren deze gevoelens: vreugde en dankbaarheid over het wegvallen van de ketenen, die ons zo lang hadden gekneld, en de warme liefde voor onze stad Rotterdam, die de initiatiefnemers er toe brachten hun gedachte te richten op een hoog doel: het gemeentepersoneel zou aan de stad een nieuw carillon voor de stadhuisstoren schenken in de plaats van het carillon, dat haar door de bezetter was ontroofd.

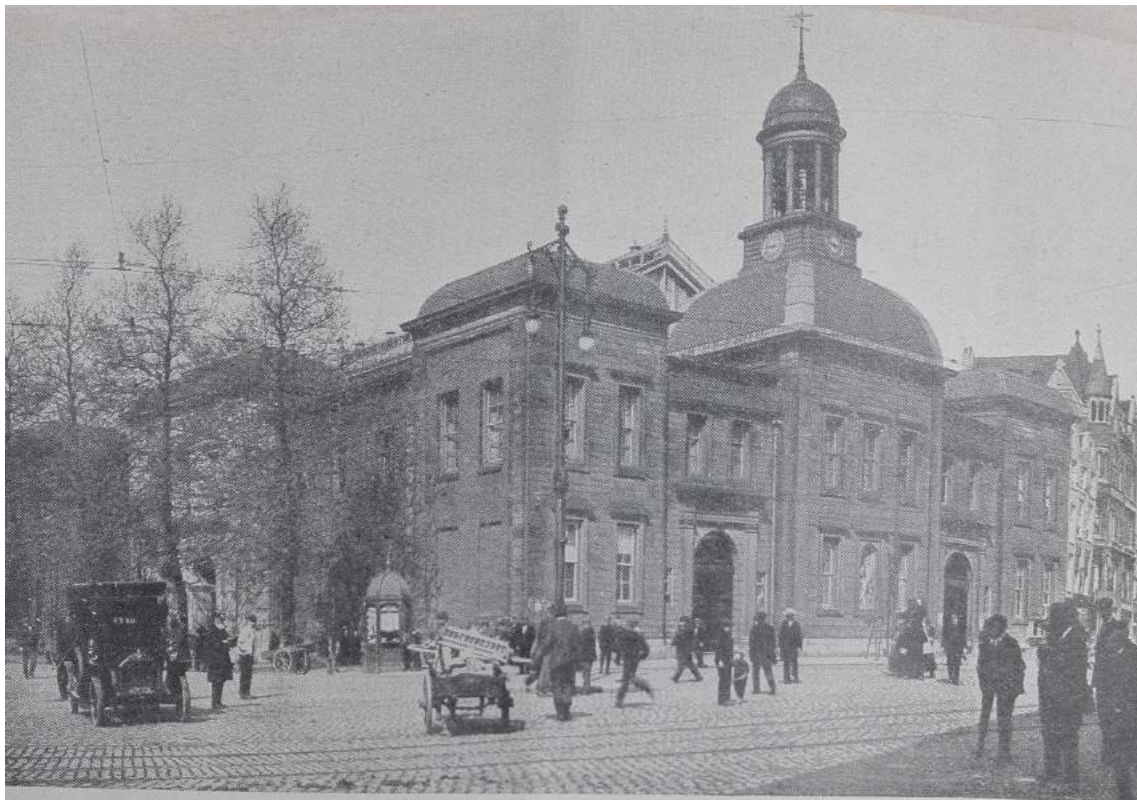
Voor de praktische uitvoering van het denkbeeld werd een comité uit het personeel gevormd, dat een actie begon onder de leuze „Het gemeentepersoneel geeft Rotterdam z'n carillon terug". Het resultaat van deze actie is geweest, dat een bedrag van f 75.000.— werd bijeengebracht. Hoewel dit resultaat op zich zelf zeer bevredigend mocht worden genoemd, was het toch niet voldoende om een carillon aan te schaffen in de omvang van het oude. De grootste drie klokken zouden daaraan ontbreken. Werd aanvankelijk door de Raad besloten de nodige geldmiddelen ter beschikking te stellen, naderhand verklaarden de erven van wijlen de heren Phs. van Ommeren Jr. en P. J. van Ommeren, destijds schenkers van het carillon voor het nieuwe raadhuis, zich bereid de grootste drie klokken aan de gemeente te schenken. Voor het comité was het een innige voldoening dat door deze daad van burgerzin het gehele carillon een schenking aan de stad zou zijn.

Op 20 Juli werd het carillon, vervaardigd door de klokkengieterij Petit & Fritsen te Aarle-Rixtel, onder grote belangstelling van de zijde van burgerij en gemeentepersoneel, aan het stadhuis afgeleverd.

Terstond is men daarop begonnen met het binnenbrengen, het hijsen en monteren van de klokken in de toren.

Als voorzitter van het Carillon-Comité moge ik namens het Comité de hartgrondige wens uitspreken, dat het carillon tot in lengte van dagen zijn klanken zal doen klinken over een in vrede en welvaart arbeidend Rotterdam.

Mr. M. SMEDING.
Gemeente-Secretaris.

De oude klokkenspelen van Rotterdam

Over de torenmuziek in Rotterdam's verleden is niet veel gepubliceerd; mogelijk is het daaraan ook toe te schrijven, dat D. J. van der Ven in een populair boekje als „De Torens zingen!” slechts terloops gewag maakt van de Rotterdamse klokkenspelen.

Toch moet de stad al vroeg het opwekkend geluid van de beiaardklanken over de daken hebben gekend. Het staat wel vast, dat in het begin van de zeventiende eeuw een groot aantal klokken in de St. Laurenstoren hing. In 1585 is al sprake van een zekere meneer Lodewijk, die met de „beyerman” uit die dagen bezig is geweest de toon van een klok te accorderen. Een schrijver in het Rotterdams Jaarboekje van 1892, de bekende oudheidkundige F. A. Hofer, meent, dat in het genoemde jaar reeds een klokkenspel, zij het een eenvoudig, aanwezig moet zijn geweest.

Nog vroegere sporen zijn aangetroffen van een klokkenspel op de stadhuistoren, waarvan al gewag wordt gemaakt in een resolutie van 1558. Rotterdam was dus aan klokkenspelen gewend, toen de groeiende stad in de zeventiende eeuw groter en schoner carillons wilde bezitten en daartoe contact zocht met de vermaarde gieter Frans Hemony. In 1660 is een overeenkomst met hem tot stand gekomen voor de levering van twee complete beiaarden, een voor de toren van de Grote Kerk en een voor de toren van het Stadhuis.

De achttien grote klokken van de St. Laurens dragen alle het genoemde jaartal 1660, het wapen van Rotterdam, een bijbeltekst in het

latijn betrekking hebbend op 's Heren lof, en dikwijls ook de naam van Hemony. Verder hingen nog in de toren, tot het klokkenspel behorende, een en twintig kleinere klokken, die op drie na zonder enig ander opschrift alleen vermelden, dat F. Hemony ze in 1660 te Amsterdam gegoten heeft.

Het carillon van het Stadhuis is het latere Beurscarillon geworden. Na het afbreken van de Stadhuistoren en de verbouwing van de Beurstoren is het in 1829 daarheen verhuisd.

Het was niet alles brons wat hier klonk. Sommige klokken klonken helemaal niet. Hofer vertelt, dat er vijftien waren die slechts schijndiensten vervulden. Uit hout vervaardigd en van houten klepels voorzien, speelden zij niet mee en alleen omdat zij met lood bekleed waren, hebben zij het in weer en wind uit kunnen houden. Blijkbaar meenden de oude Rotterdammers, dat het oog ook wat moest hebben en eiste het uiterlijk aanzien van de Beurstoren deze toevoeging van machteloze figuranten.

Ook de Beursklokken — de echte welteverstaan — waren van Hemony en dateerden uit 1660, aanvullingen zijn van later datum. Petit en Fritsen hebben reeds klokken geleverd voor het Beurscarillon. Eén klok van het oorspronkelijk ensemble droeg tot opschrift: „Soli deo gloria. Cornelis Ammeroy me fecit 1596”. Zij was alleen luiklok voor de Beurs. De oudste Rotterdamse klok is zij nog niet. In de toren van de Grote Kerk hing een „Laurentius” uit 1461, een product van de gieters Jan en Willem Boerke van Veghel.

Om de geschiedenis van de oude Rotterdamse klokkenspelen te vervolgen moeten wij nu een grote sprong maken:

Op 6 December 1918 (zou St. Nicolaas er achter gezeten hebben?) deelden Burgemeester en Wethouders aan de Raad mede het volgende schrijven te hebben ontvangen:

„Het is U sedert geruimen tijd bekend, dat het ons plan was, het carillon voor den toren van het nieuwe Stadhuis aan de gemeente Rotterdam aan te bieden.

Tot onze spijt konden wij echter tijdens den oorlogstoestand, wegens onzekerheid der aflevering, daaraan geen gevolg geven, doch nu onder de veranderde omstandigheden verwacht mag worden, dat de noodige klokken binnen afzienbaren tijd verkregen kunnen worden, hebben wij de eer U te verzoeken aan 't College van Burgemeester en Wethouders mede te deelen, dat door ingezetenen van Rotterdam, die U echter uitdrukkelijk verzocht hebben hunne namen voorloopig niet kenbaar te maken, bovenbedoeld geschenk aan de gemeente Rotterdam wordt aangeboden en dat zij hopen dat dit aanbod door haar zal worden aanvaard.

Het ontwerp voor dit carillon is, in overleg met professor Evers, opgemaakt door de heeren A. B. H. Verheij alhier, J. A. H. Wagenaar, klokkenist van den Domtoren te Utrecht en A. Krul Jr., klokkenist alhier, onder wier toezicht en tot wier volmaakte tevredenheid de levering zal moeten geschieden.

Het is zeker jammer dat het carillon niet bij het sluiten van den vrede gereed is en zijn klokken den nieuwen tijd niet zullen kunnen inhouden, maar wij hopen niettemin dat later op nienigen voor Rotterdam gelukkigen dag zijn spel zich boven onze stad zal doen horen.”

Tot zover de brief.

„Ons overtuigd houdende, voegen B. en W. eraan toe, dat deze offervaardigheid uit de burgerij, waardoor de toren van het nieuwe Stadhuis zal worden voorzien van een klokkenspel, door Uwe Vergadering met ingenomenheid en sympathie zal worden vernomen, geven wij U volgaarne in overweging tot aanvaarding van deze belangrijke schenking te besluiten en den burgemeester uit te noodigen aan de gevers ook namens Uwe Vergadering den dank der Gemeente te betuigen.”

Het heeft enige maanden geduurd voor de sluier van de geheimzinnigheid kon worden opgelicht: op 11 Maart 1919 delen B. en W. aan de raad de namen van de edele schenkers mede. Het waren de heren Phs. van Ommeren Jr. en P. J. van Ommeren. Nog datzelfde jaar zou het carillon gereedkomen.

Blijkbaar heeft het toch nog voeten in de aarde gehad voor het geheel bespeelbaar was, want eerst op Nieuwjaarsdag 1921 hebben duizenden toehoorders voor het eerst de parelende klanken over de Coolsingel gehoord.

Het carillon bestond uit 48 klokken, die gegoten waren door de firma John Taylor & Co. te Loughborough; de gehele inrichting, het klavier en de stoel, was vervaardigd door een Nederlandse firma, die ook voor de draadverbindingen en het ophangen gezorgd had. Van de 48 klokken, die tezamen pl.m. 27.000 kg wogen en een toongebied van vier octaven bestreken, hingen er toen 45; de drie grootste, die elk

ca. 4000 kg zwaar waren en een middellijn van 1.96 hadden, moesten nog opgehangen worden. Wat is er nu van die vroegere carillons overgebleven? Het Beurscarillon schijnt als een „total loss” beschouwd te moeten worden. Voor zover wij hebben kunnen nagaan is er na Mei 1940 geen spoor meer van te ontdekken en aangenomen moet derhalve worden, dat dit kostelijk geheel van oude klokken in de vlammen verloren is gegaan.

Met het carillon van de St. Laurens is Rotterdam gelukkiger geweest. De luiklokken, ook helaas de zware bourdon uit 1461, zijn naar onlaag gestort en in scherven gevallen, maar het eigenlijke carillon — het telde 44 klokken — is in de gehavende toren blijven hangen. Het is na de brand veiligheidsshalve gedemonteerd en naar de begane grond overgebracht. Daar is het achter een ommetseling aan het begerig oog van de bezetter onttrokken, het stond bij de bevrijding onaangeroerd in zijn schuilplaats en wacht nog steeds op het ogenblik, dat het na restauratie van de toren de reis naar hoger sferen weer zal kunnen aanvangen.

Over het lot van het Stadhuis-carillon kunnen wij kort zijn. De klokken zijn met zoveel andere uit ons land op bevel van de bezetter weggehaald en naar Duitsland gevoerd. Het is gebeurd in de zomer van 1943. Fijngevoelig was voor de bittere bezigheid als datum om ermee te beginnen de vooravond gekozen van Koninginnedag. Het werk was op 16 September d.a.v. gedaan. Van de 49 klokken gingen de grootste het laatst. Het geheel is naar de Lloyd-kade getransporteerd en daarna niet meer gezien.

Verscheidene klokken uit Nederland konden na de bevrijding nog achterhaald worden, maar de Rotterdamse zijn niet teruggevonden. Zo heeft in onze stad enige jaren de torenmuziek gezwegen. Maar nu er weer klokken hangen op de stadhuisstoren is een oude Rotterdamse traditie tot nieuw leven gewekt.

De uurklok van de St. Laurens, gegoten door Hemony in 1660.

Het vredesgeschenk

*Alleen in de volkslegenden
vliegen de klokken ons tegemoet*

5 Mei 1945. Bevrijding: herkegen en herwonnen vrijheid. Aan vijf jaren Duitse bezetting, aan vijf jaren diep gehate onderdrukking is een einde gekomen. Vijf jaren van onnoemlijk leed zijn geleden.

Brandend was het verlangen naar deze dag, vuriger dan iedere hartewens. Groot was de vreugde op deze dag, groter dan ooit genoten. Een vreugde schoon en groot, van een waarde als nimmer beleefd. Oprecht was de dankbaarheid, waarachtig en diep.

Deze intense vreugde, deze waarachtige dankbaarheid te blijven bezitten was een wezenlijk begeren. Hoe graag hadden wij dit alles willen verankeren in ons leven niet als een herinnering, doch als een steeds weer beleven. Maar de tijd gaat, de vreugde luwt en de gloed der dankbaarheid verkielt.

Ook de ambtenaar van Rotterdam heeft onder de Duitse bezetting geleden, is gebukt gegaan onder de druk van het N.S.B.-bewind. Hij heeft de beknotting van zijn vrijheid gevoeld en zijn onmacht verbeterd.

5 Mei 1945. Herkegen vrijheid ook als ambtenaar. Vijf lange, heel lange jaren bezet, onderdrukt en geknecht, doch thans weer vrij.

Wij ambtenaren wilden, ja moesten uiting geven aan onze vreugde, aan onze dankbaarheid. Wij voelden de drang dit beleven vast te leggen in een blijvend getuigenis. De ambtenaren van Rotterdam wilden geven aan hun stad een vredesgeschenk, een vredesherinnering. Hier gold niet in de eerste plaats vorm en inhoud van het geschenk, doch het schenken als zodanig. Uit en door de ambtenaren werd een comité opgericht, dat zich tot taak stelde deze onder het gemeentepersoneel levende gedachte vorm te geven.

Dat staat hier nu zo eenvoudig. Maar voor een

later geslacht, dat misschien zal willen weten hoe dat alles in zijn werk is gegaan, mogen nog enige bijzonderheden worden gegeven en ook enige namen worden genoemd.

De gedachte aan het vredesgeschenk is opgekomen bij de hoofdcommissies L. C. v. d. Lelie van de Gem. Crediet- en Voorschotbank. Hij heeft er het eerst over gesproken met zijn collega H. Mulder. Maar zij waren verbonden aan een instelling met een niet zeer talrijk personeel en dus zochten zij contact met grote diensten en bedrijven. Daaruit is toen het bovengenoemde comité ontstaan, waarvan behalve de heer Van der Lelie deel uitmaakten de heren B. L. Brus (Dienst Soc. Zaken), L. Gerritse (G.E.B.), Mr. A. Lührs (Gem. Secretarie) en Ir. J. D. Quak (Gem. Werken).

Tot dusver was er nog alleen sprake van „een geschenk”; wat het zou zijn moest nader worden beslist.

In een onderhoud met de gemeente-secretaris heeft de heer Van der Lelie toen het denkbeeld geopperd het geschenk te doen bestaan uit een nieuw carillon voor de raadhuistoren.

Deze gedachte vond dadelijk algemene weerklank. Een meer uitgebreid comité werd gevormd onder voorzitterschap van Mr. Smeding zelf, die in de vergadering van 19 Juni 1945 de plannen bekend maakte. De zo succesvolle actie onder de leuze „Het gemeentepersoneel geeft Rotterdam z'n carillon terug” begon. Een vouwblad geeft met een tekening de gedachten-gang van de initiatiefnemers aan: een gedrocht verdwijnt met de klokken uit de toren en aan de andere zijde komt een blanke duif met nieuwe klokken aanvliegen.

Dit was overigens maar fantasie. Alleen in de volkslegenden vliegen de klokken ons tegemoet; in het ondermaanse moeten ze doodnuchter worden gekocht en betaald. Een zeer groot bedrag was hiermede gemoeid. Een bedrag dat zeker nooit ten volle bijeengebracht kon worden. Maar eenmaal gewekt, wilde de gedachte aan een nieuw carillon de ijveraars niet meer loslaten. In ieder geval zou aan de gemeente een bijdrage gegeven kunnen worden in de kosten.

Het eindresultaat van de inzameling heeft de verwachtingen van velen verre overtroffen. En zo kon het stoutmoedige plan worden verwezenlijkt.

Om het met het bovengenoemde vlugschrift te zeggen: De toren zal weer zingen. Het carillon zal uitjubelen over Rotterdam onze vreugd' en onze dank, straks en telkens weer. Jaar op jaar, de eeuwen door, zal het vertellen en getuigen van onze onderdrukking, maar bovenal van onze herwonnen vrijheid.

M.

Het Comité Carillon Raadhuis was samengesteld als volgt:

Algemene Commissie. Voorzitter: Mr. M. Smeding; Secretaresse: Mej. Dr. A. Th. C. Kersbergen (Gem. Archief); Penningmeester: M. Peekstok (Vrij-Entrepôt).

Financiële Commissie: M. Peekstok, voorzitter (Vrij-Entrepôt); H. J. van Hecken (Bouwpolitie); P. J. de Roo (Bureau Ontvanger); B. L. Brus (Sociale Zaken) en E. C. Alers (Raadhuis).

Werkcommissie: L. C. van der Lelie, voorzitter (Gem. Crediet- en Voorschotbank); Mej. Dr. A. Th. C. Kersbergen, secretaresse (Gem. Archief); J. P. van der Straaten (G.E.B.); Ir. J. D. Quak (Gemeentewerken); D. H. Tempelaar (Alg. Zaken — Raadhuis) en M. L. v. d. Groen (A.S.R.O.).

Daar Mej. Dr. Kersbergen zich wegens drukke werkzaamheden genoopt zag terug te treden, heeft sedert enige maanden de heer Tempelaar het secretariaat zowel van de Algemene Commissie als van de Werkcommissie op zich genomen.

Het carillon

*Ik zag de menschen in de straten,
hun armoe en hun grauw gezicht
toen streek er over de gelaten
een luisteren, een vleug van licht.*

*Want boven in de klokketoren
na 't donker-bronzen urenslaan,
ving over heel de stad te hooren
de beiaardier te spelen aan.*

*Valerius: — een statig zingen,
waarin de zware klok bewoog,
doorstrooid van lichter sprankelingen
„wij slaan het oog tot U omhoog”.*

*En één tussen de naamloos velen,
gedrongen aan den huizenkant
dat zong van mijn geschonden land
stond ik te luisteren naar dit spelen.*

*Dit sprakeloze samenkomen
en Hollands licht over de stad,
nooit heb ik wat ons werd ontnomen
zo bitter, bitter liefgehad.*

„Het Veerhuis” (uitg. W.B., A'dam)

Ida G. M. Gerhardt.

De meester

en zijn werk

"Zij werden door Petit in het ja

*Fest gemauert in der Erden
Steht die Form, aus Lehm gebrannt,
Heute muss die Glocke werden!
Frisch, Gesellen, seid zur Hand!*

Wanneer we vroeger wilden nagaan, of een gulden van zilver was — U kent het valsemuntersgilde toch nog wel? — dan legden we de gulden op de top van onze wijsvinger en tikten met een metalen voorwerp tegen de rand. Een helder zingend geluid ontlokten we dan aan de gave gulden. Aan deze handeling werden we herinnerd, toen we lazen, dat het raadhuis-carrillon zou komen en we een ogenblik met onze gedachten verwijlden bij de kunst van het klokkengieten. De naam van de gebroeders Hemony, die zulke wonderlijk zuiver klinkende zogenaamde „zilveren” klokken hebben gegoten, doemde in onze geest op en we vroegen ons af, waarin het geheim van het klokkengieten wel zou schuilen. In onze onwetendheid meenden we, dat het in de samenstelling van de klokkenspijs zou zitten. Niets is echter minder waar! Sinds de

vroegste tijden, toen de klokken werden gegoten door Benedictijner monniken, gebruikt men een allage van vier delen koper en een deel tin. Chemische analyses van monsters klokkenspijs hebben dit aangetoond. Het is dus een dwaalbegrip, wanneer men meent, dat goud en zilver schoner klank te voorschijn zouden toveren. Tegenwoordig ontvangen de klokkengieters dezelfde schuitjes brons, die andere fabrieken gebruiken om bijv. bronzen schroeven te vervaardigen.

Wel van belang is de temperatuur van het mengsel. In het algemeen mag deze niet onder 1200° Celsius zijn, daar anders de klok poreus wordt en dit is niet bevorderlijk voor de toon.

Het geheim van de klokkengieter schuilt dus ergens anders, want, ondanks het feit, dat dit bedrijf met zijn tijd is meegegaan, waart er nog een waas van geheimzinnigheid rond. Om U te overtuigen gaan we samen eens een kijkje nemen bij de firma Petit en Fritsen, de makers van ons carillon.

Wanneer we de grote hal, waar ook de vormrij gevestigd is, binnenstappen, dan zien we vele lemen vormen van grote en kleine klokken in alle fasen van hun ontwikkeling. Uit vele vormen kringelt rook omhoog. Hier, in dit eeuwenoude bedrijf, waar de traditie van het klokkengieten van vader op zoon overging, worden de bronzen monden gemaakt, die later hun stem, soms zwaar galmend, dan weer hoog opklaterend, over het opbouwende Rotterdam zullen doen klinken.

Maar laten we eens wat dichterbij komen. Uit de verklaring van de heer Fritsen wordt het ons duidelijk, dat aan het eigenlijke gieten vijf verschillende fasen voorafgaan. Voordat aan de eerste fase, het bouwen van de kern, wordt begonnen, bevestigt men een mal (ook wel ribbe genoemd) aan een ijzeren stang, die beneden stevig in een koker sluit en ook boven een steunpunt vindt. De mal is draaibaar om zijn as.

Om de stang nu bouwt men de kern van steen ongeveer in de vorm van de holte van de te gieten klok. Daar deze kern dienst moet doen als oven, laat men onderin enige gaten en ook aan de bovenkant is zij open. We zien, dat er enige ruimte blijft tussen kern en ribbe. Deze ruimte wordt opgevuld met leem en de mal wordt daarbij steeds rondgedraaid, zodat het overtollige leem wordt weggestreken. Wanneer, het houtskoolvuurtje, dat inmiddels in de kern is aangelegd, het leem heeft drooggestookt, is een vorm ontstaan, die overeenstemt met de binnenwand van de toekomstige klok.

Fase twee, het vormen van de „valse” klok, heeft daarna plaats. De mal wordt eerst volgens de aan-

Klaar om naar het giethuis te gaan.

en Fritsen gegoten ar onzes Heren 1948"

gegeven tekening uitgesneden en de ruimte tussen het leem van de kern en de uitgesneden ribbe, die tevens de dikte van de klokwand is, wordt aangevuld met leem. Deze „valse” klok is gescheiden van de kern door een dunne laag natgemaakte as of papier om te voorkomen, dat ze aan elkaar kleven.

Als we eens voorzichtig informeren naar de geheimen van het vak, krijgen we ten antwoord, dat het profielberekenen de grootste kunst is. We vermoeden dan ook, dat deze mal wel een van de geheimen van de klokkengieters zal uitmaken.

Wanneer het model is afgekoeld wordt het geheel met vet of talk ingesmeerd en tevens worden de uit was gegoten cijfers, letters en eventuele versieringen aangebracht. Nu volgt het vormen van de mantel, dat geheel uit de vrije hand geschiedt en veel vaardigheid vereist. Deze mantel moet stevig zijn. Daartoe vlecht men hennep in en na afloop komen om het geheel ijzeren banden als extra versterking. Is men eenmaal zover, dan wordt het vuurtje weer aangestoken, vet en talk smelten weg, waardoor er een kleine ruimte ontstaat, die het mogelijk maakt de mantel later op te heffen. De „valse” klok heeft nu haar functie vervuld, wordt stukgeslagen en verwijderd. Men laat de mantel voorzichtig zakken en tussen kern en mantel heeft men een holte verkregen, die gelijk is aan de te gieten klok.

Het geheel is nu gereed om naar het giethuis te worden vervoerd, waar het wordt ingegraven. De grond wordt zo stevig mogelijk aangestampt, men graaft en metselt een gootje vanaf de klok naar de monding van de oven en op de dagen, dat er gegoten wordt, vloeit de withete klokspijs naar de verschillende vormen. De nieuwe klok is nog niet geheel afgekoeld, als ze uit haar lemen kluisters wordt bevrijd en in de grote hal verder wordt afgewerkt. Mocht de klok niet op toon zijn,

dan wordt ze bijgesteld, d.w.z. door uitdraaien wordt de klok op de juiste toon gebracht. Het stemmen zelf is erg eenvoudig. Men slaat een stemvork aan en wanneer de klok precies de toon aangeeft, gaat ze meetrillen.

Zo zijn ook de klokken van ons Rotterdams raadhuiscarillon uit het dode metaal tot leven gewekt.

Wanneer de kern klaar is, wordt de ruimte tussen kern en mal met leem opgevuld.

De kern in opbouw

De vorming van de „valse” klok

Blijde

Sint Margriet negentienacht-
enveertig.

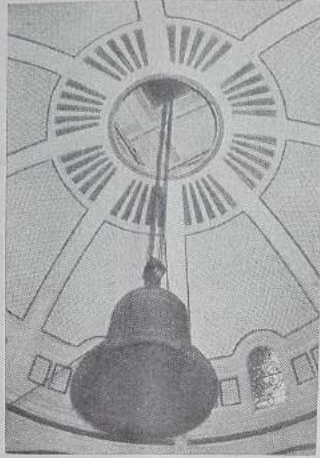
Het was al een jaar weken
precies eender geweest: geen
dag zonder regen, geen dag
met zonneschijn. Hopeloze,
wanhopige zomer! Tergende
regendagen. Druipende stad-
huisgevels. Glimmende ban-
ken op de binnenplaats, on-
bezeten en in de treiterende
motregen monotoon druppelend, als schreiend
over zoveel verlatenheid.

Maar vanmorgen was het anders begonnen.
„Eindelijk, eindelijk”, zuchtte Miesje van 't
weerbericht op de voorpagina; eindelijk, einde-
lijk eens een dagbegin dat de naam van zomer-
morgen met enige bescheidenheid mocht dra-
gen, eindelijk, eindelijk eens een morgen waar-
op je direct om negen uur de ramen opengooide,
om de morgenwind te laten blazen door de
stadhuisruimten — ruimten, die wegens hun
papieren en verdere inventaris nu eenmaal muf
heten en somtijds ook zijn....

.... 'n Prachtige dag.... veel zonneschijn....
'n dag waarop de rijdende klokkenshow, met de
in 't zonnelicht mat-glanzende bronzen klokke-
basten een ongewoon, en wegens haar trage
gang, een bijna statig verkeersmoment zou
kunnen vormen in de oude Rotterdamse bin-
nenstad....

.... Wat ook het geval was.... Maandagmid-
dag was de pers gewaarschuwd: „Morgen kom-
men ze”.... „We halen ze af met een bus aan
de Kreekehaven.” En jawel, de volgende mor-
gen om twaalf uur reden we weg met een ver-
sterde touringcar, duikelden af en toe wat pers-
fotografen en journalisten op en wachtten achter
't Stadion de stoet af, die om één uur uit
de richting Dordrecht met zijn zwaarlijvige
vracht kwam aandouwen: voorop een jeep,
daarachter het bevlagde klokken-convooi, ter-
wijl een bus vol klokkengie-
ters de rij sloot.

De vreemdsoortige tocht be-
gon: Stadionweg, Oranje-
boomstraat, Maasbruggen....
onderweg namen we nog wat
fotografen en krantenschrij-
vers op. De eersten gingen
— beroep verplicht — van-
zelfsprekend niet in, maar
bovenop de wagen zitten en
fotografeerden vanuit alle
standen. En de anderen deel-
den de plaatsen broederlijk
in de wagen.... Wonderlijk
volk! Hoe ze ook in de krant
te keer kunnen gaan, hiér
speelden ze op de meest ami-
cale wijze grote verzoendag;
de „Waarheid” draaide een
sigaret voor „Trouw” en het

inkomst

„Vrije Volk” zat met de Nieu-
we Rotterdammer op één
kussen.... Mensen nog
aan toe, kom daar anders
eens om in de wereld....

Bij het stadhuis: rijen men-
sen. Ambtenaren hingen uit
de ramen, over het balkon en
rond het bordes. Fotografen
in de weer. Harde woorden

uit lijn negen, die niet uitladen kon. Bloc-note-
gekrabbel rondom de oude heer Fritsen, de
voortzetter van een eeuwenoud handwerk,
hoofd van een bedrijf dat ongetwijfeld tot een
der oudsten in Nederland behoort en welks
producten van Zweden tot in Afrika en van
Canada tot China hun bronzen stemmen doen
klinken. Veertig verheugde klokkengie-
ters, ty-
pische, stoere Oost-Brabantse figuren, als wa-
ren ze zo bij Coolen van 't papier gestapt....

.... Zwoegende hijsers die de zware klokken af-
laden van de evenzware Bredase zes-en-twin-
tig-wieler.... „Welvaart” eerst, dan „Ar-
beid”.... en daarna „Vrede”, diepste van klank,
de grootste, de zwaarste: symboliek van de
eerste voorwaarde tot het behoud en de bloei
van die elementen, waaraan de beide andere
klokken hun naam danken....

.... „Friede sei ihr erst Geläute”, schreef Schil-
ler als laatste regel van zijn beroemde ge-
dicht.... Wie heeft er vandaag niet aan ge-
dacht?

Verheugd als een kind op Sinterklaasavond
heeft beiaardier Timmermans de klokken be-
keken en op de babies onder hen het Wilhel-
mus en de Zilvervloot gespeeld; wonderlijk
primitief, in klankvolheid natuurlijk niet ver-
gelijkbaar met de statige wijzen die over een
maand over de Coolsingel zullen galmen, maar
toch harmonieus klinkend in de overvolle hal
van het stadhuis, overvol van nieuwsgieri-
gen, overvol van planken en

balken, overvol van klokken,
kleine, grote, héél grote....
wachtend op het — o zo veel
hoofdbrekens kostende, trans-
port over negenenvijftig me-
ter door de voor dit doel ver-
wijde stadhuiskeoepel, wach-
tend op hun proefbespeling,
wachtend op hun inwijding,
wachtend op het tijdstip,
waarop ze, iedere dag, hun
bronzen stemmen in volle ac-
coorden over een haastige
stad zullen doen weerklinken,
telkens voor enkele ogenblik-
ken overstemmend het ge-
woel en geraas van een wer-
kende stad, van een stad in
opbouw.

L. J. H.

Deze foto werd gemaakt door H. van
Ingen (Secretarie — afd. Pensioenen)

Twee families

Wie de geschiedenis kent van het Rotterdamse stadhuis, weet dat het met geschenken rijk bedeeld is. De toenmalige burgemeester kon met grote voldoening vaststellen, dat al wat in het inwendige naar luxe zweemde, cadeau gegeven was en geen offers had gevorderd uit de openbare kas. Verheugend is het inderdaad geweest dat in zovele gevallen geen beroep gedaan behoefde te worden op de overheid zelf. Maar dat was toch nog het voornaamste niet. Het werd in die dagen vooral als een zeer gelukkig verschijnsel beschouwd, dat de goede burgerzin zo krachtig ontwikkeld was en tot zulk een voorbeeldige offervaardigheid wist te inspireren.

Na dertig jaar is het niet anders in Rotterdam. Een drukkende economische crisis en de nog zwaarder beproevingen van oorlog en bezetting hebben de diep-gewortelde traditie niet kunnen breken. Noem het carillon gerust een luxe en verheug u dan dat de liefde voor de stad wederom in staat bleek zulk een omvangrijk geschenk aan te bieden als een vrucht van de zuiverste gemeenschapszin.

Twee families hechten er haar namen aan. Want het gemeentepersoneel vormt ook in zekere zin een familie, verbonden door hetgeen in ons aller leven een zo grote plaats inneemt: de dagelijkse arbeid.

Toch is de band, daardoor geschapen, niet zo hecht als hij voor buitenstaanders kan lijken. Eerstens is het gemeentepersoneel zeer talrijk; het geheel is nauwelijks meer te overzien en dat kan moeilijk bevorderlijk zijn voor het gevoel van saamhorigheid. Maar wat nog meer zegt: functies en taken lopen zo ver uiteen, dat het bewustzijn deel uit te maken van eenzelfde korps noodwendig moet verzwakken. Des te meer voldoening geeft het, dat de solidariteit werkelijk bestaat en zo'n welsprekende uitdrukking heeft gevonden.

Als de psalmdichter zegt, dat de ene afgrond de andere aanroept, mag ook het omgekeerde worden aangenomen, waarbij dan de ene verheffing de andere schraagt.

Het élan dat de familie van het gemeentepersoneel „met eenparige schouder” deed ijveren voor het grote werk, vond weerklank bij de andere familie, die van de vroegere schenkers.

Zo ontstond in een daad van burgerzin wat allereerst tot de muziek, ook tot de torenmuziek behoort: het harmonisch accoord.

Een oorkonde

De overdracht van het stadhuis-carillon is vastgelegd in een oorkonde, welke door de hoofdcommies ter gemeente-secretarie, J. Lindeijer, is ontworpen.

Links is daarop de stadhuistoren afgebeeld met beneden een vrije compositie van een ensemble klokken. De drie grootste zijn aan de benamingen duidelijk te herkennen. Verder is het stadswapen aangebracht met het devies „Sterker door Strijd”.

Rechts is een havenbeeld weergegeven.

Studeer nu

Boekhouden . . . f 6.50 p. m.

Mod. Bedrijfsadm.
(en S.P.D.) . . . f 8.— p. m.

Pract. ex. alle talen f 6.— p. m.

Middenstandsdipl. f 5.— p. m.

met de moderne schrift, privélessen van Parola, bovendien mondelinge service.

Ook M.U.L.O. H.B.S. TOEL. M.T.S.

Lesgeld f 8.50 p. m.

De officieel erkende Rotterdamse school met de bijzondere resultaten. In Juni slaagde 90 % van onze leerlingen binnen 1 jaar!

Spreekuur elke
Dinsdag en Donderdag

Naam

Adres

wenst proefles:

PAROLA
MAURITSWEG 29
ROTTERDAM

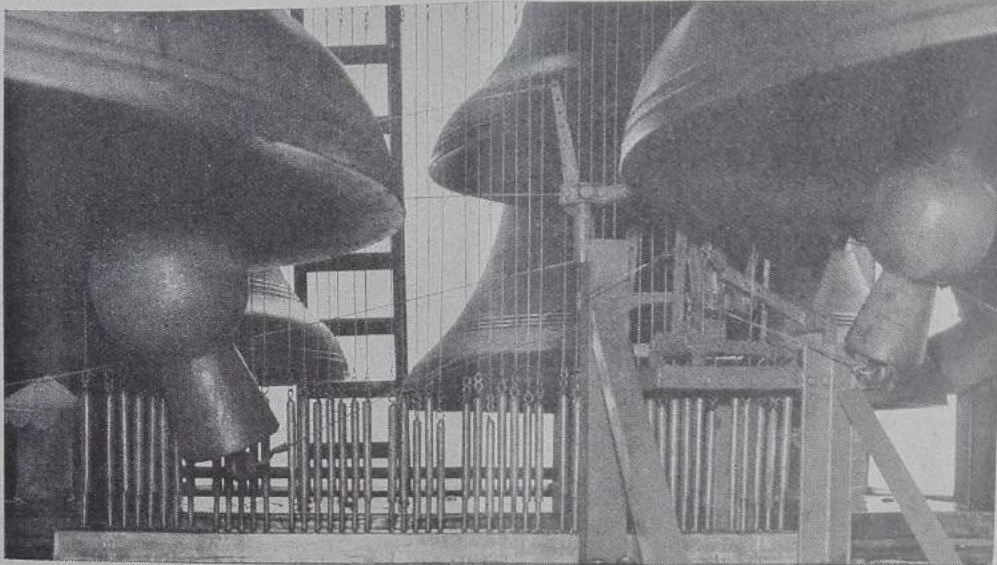
- * KOLENFORNUIZEN
- * WRINGERS
- * STOFZUIGERS

Lage prijzen

en desgewenst
op zeer gemakkelijke
betalingsvoorwaarden

KNOOPS

NW. BINNENWEG 337 - TEL. 34016
Recht over Capitol-Theater
v/h. Middensteiger en West-Nieuwland

Het oude raadhuis-carillon

De beiaardier aan het woord

Verd. Timmermans schrijft ons:

Laat mij beginnen met een woord van dank aan allen, die door hun offervaardigheid hebben medegewerkt om onze levende stad haar stem terug te geven.

Wie weten, hoe groot het gemis voor mij geweest is, toen ik sedert 9 Mei 1940, eerst door het gebruik van de toren door de Duitse luchtmacht, en na Augustus 1943 door het wegnemen van de klokken, heb moeten zwijgen, zullen begrijpen welk een feestdag het voor mij was, toen Dinsdag 20 Juli j.l. de vier auto's met hun kostbare vracht Rotterdam binnenreden.

Het nieuwe spel omvat, evenals het oude, 49 klokken. De samenstelling of dispositie is echter gewijzigd. Begon de oude beiaard met een As-klok (ø 194 cm gewicht 4034 kg) en doorliep zij vier volledige octaven tot as³, de nieuwe beiaard begint met een G-klok (ø 207.5 cm gewicht 5654 kg). As en Bes ontbreken en verder van c-a3 alle tonen. De A-, B- en C-klok van Taylor (de gieterij van het oude carillon) wogen resp. 3503, 2570, 2008 kg; dezelfde klokken van Petit & Fritsen: 4422, 2804, 2454 kg. Zoals men ziet zijn de grote klokken van Fritsen belangrijk zwaarder dan die van Taylor. Dit verschil ontstaat, behalve door de iets grotere diameter, vooral door de grotere dikte van de slagrand, dat is de verdikking in het profiel, waar de klepel tegen de klok slaat. Deze eigenschap veroorzaakt de stevige volle toon, die de klokken van Fritsen met de beroemde Hemony-klokken gemeen hebben. Bij de voorkeuringen

in de gieterij (ik heb daartoe niet minder dan vijftien maal de reis naar Aarle-Rixtel moeten maken) was het verschil in klankvolume bij de kleine klokjes, vergeleken met de oude, reeds duidelijk waar te nemen.

Het oude klavier begon met de toets A. Alles klonk dus ½ toon lager dan men speelde (waarschijnlijk in navolging van de St. Laurensbeiaard, die ook ½ toon lager klonk dan men speelde). Bij de nieuwe beiaard is de G-klok aan de bes-toets van het klavier gekoppeld, de A-klok aan de c-toets enz. Alles klinkt dus 1½ toon lager dan men speelt. Te Mechelen bedraagt dit verschil 2 tonen. Dit heeft tevens een vollere klank tot gevolg. Kleinere beiaarden klinken vaak hoger dan zij bespeeld worden bijv. Nijkerk 1½ toon hoger, Almelo 2 tonen hoger. De klank maakt daardoor een ijlere indruk.

De bespeling der klokken geschiedt met de klepels. Wel ziet men bij carillons, die half buiten de toren hangen hamers bewegen, maar deze behoren tot het automatisch speelwerk.

Daar de aanslag van de klepel het enig moment in de toonvoortbrenging is, dat men kan beïnvloeden, is het van het allergrootste belang, dat men deze volkomen kan beheersen.

Toen ik in 1924 de heer A. Krul Jr. als beiaardier opvolgde, moest ik daarbij een ontug van een klavier en mechaniek aanvaarden, waarmede ik mij sedert 1920 als assistent zo goed mogelijk vertrouwd gemaakt had. Wijlen Mees-

ter Jef Denijn, de grote beiaardier van Mechelen, uitgenodigd door wijlen de heer Phs. van Ommeren, was niet te bewegen een concert daarop te geven. Behalve de tekortkomingen van het klavier, zoals het doorbuigen van de lat waarop de toetsen stuiten, verschil in constructie van lange en korte pedaaltoetsen, waardoor de laatste zeker driemaal zo licht aansloegen, was er een allerprimitiefst mechaniek, dat enkel bestond uit een driedelig ijzerdraad. Eén stuk ging vanaf de toets recht naar boven tot op de hoogte van de klepels. Voor de kleine klokjes waren deze stukken 6 tot 8 cm lang. Daarvandaan ging één stuk naar de klepel en één stuk naar een vast punt tegenover de klepel. Deze draden waren 4-6 cm lang. Doordat de klokken aan vier zijden van de toren hingen was geen andere verbinding mogelijk.

Men begrijpt wat er met deze inrichting van de aanslag terecht kwam. De ruimte waar het klavier stond had nog deze ongemakken, dat men zelfs op een zonnige dag met kunstlicht moest spelen, doordat er totaal geen vensters in waren, en dat men altijd met de trapdeur naar het klokkenplaat open moest zitten om het spel zelf te horen, zodat de muziek soms van de lessenaar woei. Wat dit in de winterdag betekende laat zich begrijpen.

In 1943 verdween de luchtwacht van de toren en zou ik weder gaan spelen. Het dradennet was echter weggeroest en de klepels der kleinere klokken zaten vast. Om dit euvel te verhelpen, moesten de klokken afgenomen worden en hierbij zijn zij, nadat er veranderingen in de klokkestoel waren aangebracht, in evenwijdige rijen opgehangen. Het dradennet werd vervangen door ijzeren assen met zijarmen, z.g. tuimelaars, die de verticale beweging van de toets orizetten in de horizontale van de klepel.

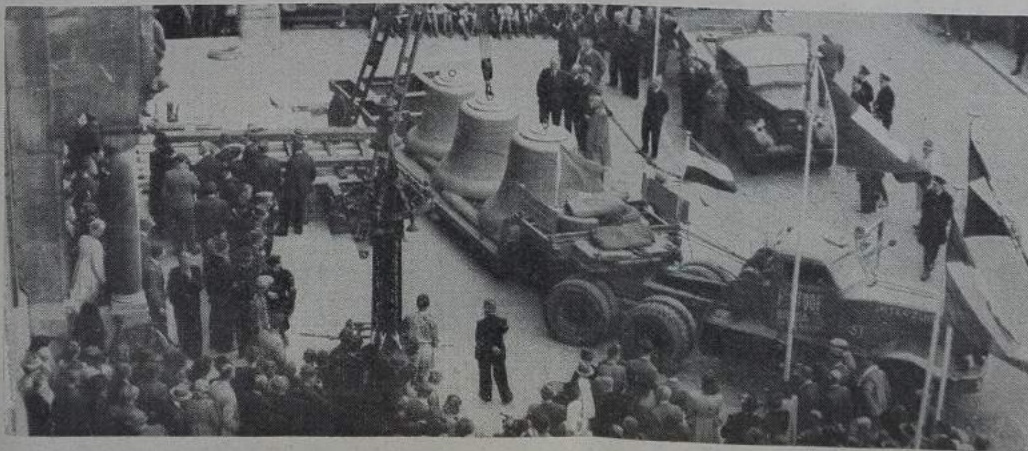
Het klavier werd veel verbeterd, door het aanbrengen van een ijzeren constructie, waarin de toetsen bewogen en door het vervangen van de ijzeren pedaaltoetsen door een echt beiaardpedaal volgens het Mechelse standaard-klavier. Op de vloer der klokkenkamer werd een grote lantaarn met openslaande ramen gemaakt en de vloer waarop het klavier stond, werd circa 1½ m verhoogd.

De verbetering in de bespeling was enorm, doordat men nu de aanslag aan de klepel geheel in zijn macht had. Helaas was het contact van de bespeler met de klokkenklank zeer onvolgende, doordat men alleen de grootste klokken waar men vlak onder zat, hoorde. Met deze inrichting heb ik slechts driemaal kunnen spelen. Daarna werd de bespeling op hoger bevel gestaakt in verband met de vordering der klokken.

Bij de inrichting van de nieuwe beiaard is het voorbeeld van de in 1940 gerestaureerde beiaard van de St. Laurenstoren zoveel mogelijk gevolgd. Van de bestaande ijzeren klokkestoel is het bovenste deel gesloopt. De overblijvende binten zijn gebruikt om de negen zwaarste klokken op te hangen. Een verdieping hoger hangen zeven daaropvolgende in een dubbele rij. Achter deze klokken is aan de zijde van de binnenplaats een speelcabine gebouwd. Van het klavier zijn de 9 onderste handtoetsen verwijderd en trekken de 9 onderste pedaaltoetsen zelfstandig door tuimelaars aan de klepels der grootste klokken, die er onder hangen.

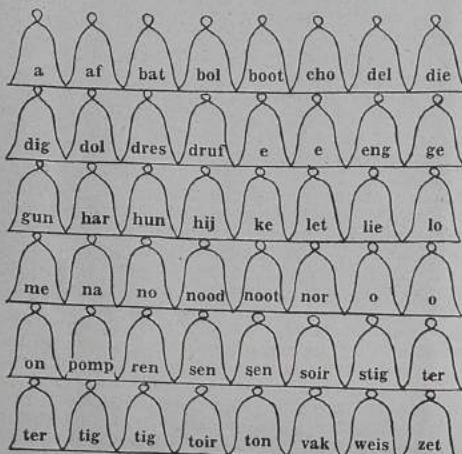
Bovenop de ijzeren stoel is een eikenhouten stoel met vijf balken aangebracht, waaraan de 33 overige klokken hangen. Boven het dak der cabine staat het frame met tuimelaars, zodat de langste verticale draden ten hoogste 3 m, de horizontale (naar de klepels) 1 m lengte hebben. Achter de kleinere klepels, die niet uit zichzelf onmiddellijk terugvallen zijn bronzen veren aangebracht, die de gehele verbinding te allen tijde gereed houden om de geringste beweging van de toets op de klepel over te brengen. Hierdoor is het mogelijk de klokken zo zacht aan te slaan, dat zij vanaf de begane grond gehoord, „fluisteren”. Men begrijpt, dat tussen deze zachte aanslag en die met de volle kracht van de onderarm voortgebracht een grote reeks nuanceringsen ligt. Bovendien kan men een melodie in de z.g. aangehouden zang laten klinken, door ze in octaven of met begeleiding van accoorden in een snel tremolo te spelen.

Het effect van de verbeteringen in de wijze van ophangen der klokken en in het mechanisme zal iedereen kunnen beluisteren bij de eerste bespelingen.

ONS PUZZLEHOEKJE

Een bijzonder nummer, dus een speciale puzzel. Zie hier (zij het dan wat erg verkleind) de acht en veertig bellen, waaruit ons klokkenspel bestaat:

De opschriften verbergen zeventien woorden in de betekenis van :

1 bekrompen, 2 imiteren, 3 buffet, 4 jaloers, 5 behoeftig, 6 sterk verlangen, 7 weergalm, 8 alpenplantje, 9 typograaf, 10 beroepsgenoot, 11 openbaar slachthuis, 12 welpomp, 13 gebaksoort, 14 zangwijs, 15 takelen, 16 mondwater, 17 overbodig.

De eerste en derde letters van deze woorden (ij = 2 letters, te weten is en j) vormen een versregel van Jan Prins.

Inzendingen voor 15 September a.s. aan onze redactie.

Prijzen: 3 boeken.

★ ★ ★ ★ ★ ★ ★

HET VERWISSELINGSRAADSEL

verborg een versregel van de dichter A. Roland Holst:

„Er is een zachtheid, die nooit sterft en niet het luide leven wil”.

35 oplossingen; 3 prijzen; ergo: loten. Boeken werden toegewezen aan mej. E. J. Baris, Charl. Lagedijk 435, mej. M. Putters, Zaagmolenstraat 146b en de heer Ph. Breedijk, Wandeloordstraat 24d.

Officiële mededelingen

Ambtsjubilea

ZIEKENHUIZEN		
7-9-'48 H. v. Heiningen	1e H.H. zuster	25 jr.
G.V.M.D.		
1-10-'48 A. Willems	1e chauffeur	25 jr.
1-10-'48 J. de Vries	hoofdcommies	25 jr.
SECR. AFD. ALGEMENE ZAKEN		
1-10-'48 Mej. J. v. d. Bogert	werkster	25 jr.
OPENBAARE WERKEN		
11-9-'48 F. Mes	1e verw. stoker	25 jr.
G.E.B.		
10-9-'48 A. v. Roosendaal	monteur	25 jr.
20-9-'48 P. F. Post	1e opzichter	25 jr.
27-9-'48 G. Goedhart	1e bankwerker r.m.	25 jr.
1-10-'48 D. Kuyk	incasseerder	25 jr.
GEMEENTELIJKE WONINGSTICHTING		
10-9-'48 C. W. L. Zoetewij	baas	25 jr.
R.E.T.		
20-9-'48 A. de Swart	poetser	25 jr.
ONDERWIJS EN VOLKSONTWIKKELING		
1-9-'48 J. W. Tolenaar	referendaris	40 jr.
1-10-'48 R. A. C. Sneep	hoofd Glo. A 150	40 jr.
1-10-'48 L. D. Versluys	onderw. glo. A 137	40 jr.
1-9-'48 S. A. M. Boer	lerares H.B.S. meisjes	25 jr.
1-9-'48 Dr. H. P. Bouwman	leraar 3e HBS 5-j. c. B.	25 jr.
1-9-'48 J. R. de Geest	leraar 3e HBS 5-j. c. B.	25 jr.
1-9-'48 J. Kampstra	leraar Erasm. Gymn.	25 jr.
1-9-'48 S. S. Neach	leraar 4e HBS 5-1 c. B.	25 jr.
1-9-'48 L. J. Veltrop	leraar Zeevaartschool	25 jr.
11-9-'48 H. Verheul	onderw.res vglo 22	25 jr.
15-9-'48 C. E. Storm	onderw.res glo A 281	25 jr.
22-9-'48 S. Waleson	hoofd glo A 271	25 jr.

Gepensionneerd of op wachtgeld gesteld

POLITIE		
1-7-'48 W. Dekker	brigadier	
26-7-'48 D. Buitendijk	hoofdagent	
1-8-'48 P. van Doesburg	adjutant	
1-8-'48 J. H. ter Mors	brigadier	
1-8-'48 F. W. Grootenboer	hoofdagent	
1-9-'48 H. de Lange	hoofdagent	
1-9-'48 J. van Maurik	hoofdagent	
1-9-'48 W. P. Muuren	hoofdagent	
1-9-'48 J. Vink	hoofdagent	
1-9-'48 J. Prins	agent	
G.E.B.		
1-10-'48 J. den Herder	magazijnknecht	
1-10-'48 Chr. Panll	1e opzichter	
R.E.T.		
1-8-'48 A. v. d. Heiden	wagenbestuurder	
1-8-'48 Mej. M. E. Swaab-v. Essen	werkster	
1-8-'48 G. J. Wels	wagenbestuurder	
16-8-'48 W. den Dekker	conducateur	
G.E.B.		
30-6-'48 K. Zwart	fabrieksarbeider	
POLITIE		
24-6-'48 H. v. d. Linden	hoofdagent	
R.E.T.		
26-6-'48 C. Verroen	1e smld	

Overleden

Waarom meer betalen als
Breder's Azijn 24 cent per fles kost?